

Antakya Felsefe Okulu

Antioch Philosophical School

Musa Kazım ARICAN^a

^aFelsefe Bölümü,
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Ankara

Geliş Tarihi/Received: 18.03.2013
Kabul Tarihi/Accepted: 29.05.2013

Yazışma Adresi/Correspondence:
Musa Kazım ARICAN
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Ankara,
TÜRKİYE/TURKEY
mkarican@ybu.edu.tr

ÖZET Bu makalenin amacı, hem felsefe hem teolojik gelenek açısından Antakya'nın önemi üzerinde durmaktır. Antakya, sahip olduğu birçok özelliği ile dikkat çekiyor ve ehemmiyet arz ediyor olsa da, belki de, hemen hemen hakkında hiç söz edilmeyen ya da hiç bilinmeyen en değerli vasıflarından bir tanesi, tarihte 'Antakya Okulu' ve 'Antakya Felsefe Okulu' adıyla temayüz etmiş bir geleneğinin olmasıdır. İşte bu çalışma ile Antakya'nın ayrıcalıklı özelliklerinden birisi olan 'Antakya Okulundan' ve 'Antakya Felsefe Okulu'ndan söz etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Antakya Okulu; Antakya Felsefe Okulu; Lucian

ABSTRACT The purpose of this article is to present to the importance of Antioch in term of both philosophical and theological tradition. Antioch draws attention with its many features and is of importance. However, 'Antioch School' and 'Antioch Philosophical School' tradition is not mentioned at all. With this study, we will try to talk, which is one of the distinguished characteristics of Antioch, 'Antioch School' and 'Antioch Philosophical School'.

Key Words: Antioch School; Antioch Philosophical School; Lucian

Journal of Islamic Research 2012;23(3):101-8

Antakya, kadim bir geleneğe sahip olmakla birlikte, ilmin ve medeniyetin de beşiği olmuştur. İlim ve medeniyete beşiklik yapan Antakya'nın tarihte bilinen en önemli özelliği felsefe okuludur. Buna Antakya Felsefe Okulu denilmektedir. Bunun dışında Antakya felsefe okulundan daha önce teşekkül etmiş ve pür bir okul olması açısından Antakya Okulu olarak anılan bir okuldan da söz edilmektedir.

Şu halde öyle anlaşılmaktadır ki, Antakya'da teşekkül etmiş iki okul mevcuttur. Bu okullardan birincisi M.S. II. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış olan esasen bir Yakubî dinî cemiyetidir. Zira bu okulda ders okutulmaktan ziyade, daha çok din ve ilim adamları aralarında toplanıyor ve dini konularda tartışıyorlardı. Yunancadan Süryaniceye tercüme yapıyorlardı. Söz gelişi V. yüzyılın önemli Süryani âlimi Probus, Aristoteles mantığından İbâre ve Kıyas kitaplarını bu okulda Süryani diline tercüme etmiştir. Aynı zamanda bu eser Süryaniceye yapılmış ilk mantık çevirisi olarak da bilinmekteydi.

Öte yandan Fârâbî ve Mes'ûdî'nin bildirdiği ve Mayerhof'un da teyit ettiği bir diğer Antakya Okulu da, Hıristiyan Arapların 'Eskûl' adını verdikleri okuldur. Eskûl, bir muallim etrafında toplanan ilim halkası anlamına gelmektedir. Söz konusu ikinci okul, Emevî Halifesi II. Ömer (717-720) döneminde İskenderiye'den Antakya'ya taşınmış olan okulun devamıdır. Bu okulun VIII. yüzyılın ortalarına kadar, yani Abbasi Halifesi Mutevekkil zamanına kadar varlığını devam ettirdiği ileri sürülmektedir.¹ Antakya 'Eskûl' mektebinin kapanmasıyla buradaki bazı din ve ilim adamlarının Harran'daki medreseye göç ettikleri bilinmektedir.²

Bu amaçla biz de hem Antakya Okulu hem Antakya Felsefe Okulu geleneğinden söz etmeye çalışacağız.

ANTAKYA OKULU

Antakya Okulu'nun kurucusu Antakyalı Lucian'dır (ö. 312). Lucian, esasen daha ziyade adını Kutsal Kitap yorumu konusundaki fikirleri ve ça-

lışmaları ile duyurmuştur. Şu an için onun fikirlerini ihtiva eden herhangi bir eseri bilinmemektedir ve elde de ona ait böyle bir eser mevcut değildir.

Her ne kadar Lucian'a ait bir esere sahip olmasak da, Antakya ve Suriye Kiliseleri tarafından kullanılan Yeni Ahit metninin onun tarafından yazıldığı bilinmekte ve bu, Lucianik metin adıyla meşhurdur.³ Ayrıca 341 Antakya sinodunda ilan edilen ve 'İkinci Antakya Kredosu' ona atfedilir.^{4,5}

Öte yandan Antakya Okulu, monoteist Hıristiyanlığın önemli bir mezhebi olan Aryüşçülük açısından da kayda değer bir yere sahiptir. Aryüs, bu okulda Antakyalı Lucian'ın öğrencisi olmuş, onun düşünce yapısından ve Kutsal Kitap yorum metodundan etkilenmiştir.⁶ Aryüs'ün yakın arkadaşları olan ve Kilise mahfillerinde Aryüs'ü ve fikirlerini savunan Nicomedialı Eusebius, Kalkedonlu Maris, İznikli Theognis, Anazarbalı Athanasius, Menophantus gibi piskoposlar onun okul arkadaşlarıdır.⁷ Bu isimlerin birçoğu İznik kredosunda kredoyu im-

¹ Mehmet Bayraktar, İslam Felsefesine Giriş, TDV Yayınları, Ank. 2009, s. 34.

² Bayraktar, a.g.e., s. 35.

³ Bilal Baş, 'Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüşçülük Mezhebi', Divan İlmî Araştırmalar, 2000/2, yıl 5 sayı 9, s. 192, 193.

⁴ Hıristiyan inanç esaslarını ya da amentüsünü ifade etmede yaygın olarak 'kredo (creed)' terimi kullanılmaktadır. Şinasi Gündüz, Hıristiyanlık, İsam Yayınları, İst. 2006, s. 57.

⁵ 336'da Aryüs ölmüş ve bir yıl sonra 337'de imparator Konstantin'in ölümüyle Roma imparatorluğunun, Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra, Hıristiyanlık doktrini ve teolojisi açısından da bir farklılaşma görülmektedir. Batı Roma imparatoru Kanstans İznik grubunu, Doğu Roma imparatoru Konstantius da Aryüşçüleri desteklemekteydiler. Bu dönemde Aryüşçüler bir taraftan rakipleri olan piskoposlarla siyasi olarak mücadele ederlerken diğer taraftan doğrudan değiştiremedikleri İznik kredosunu dolaylı olarak değiştirmeye çalışmaktaydılar. Bu nedenle çok sayıda sinod ve konsil toplanmış, birçok da kredo ilan edilmiştir. Aryüs'ün arkadaşlarından Eusebius'un Doğu Roma imparatoru tarafından İstanbul piskoposluğuna getirilmesinden sonra etkin olan Aryüşçüler, İznik kredosunu hazırlayan ve yeni imparatorun gelişiyle sürgünden dönen Athanasius'u yeniden sürgün edilmesini sağlamışlardır. Athanasius bunun üzerine Roma'ya giderek Roma piskoposu Julius'un desteğini kazanmıştır. İznik grubu ile Aryüşçüler arasını bulmak isteyen Julius, 340 yılında Roma'da bir sinod toplamış, bu meclis Athanasius'u aklamıştır. Aryüşçüler de, buradan çıkacak kararın kendi aleyhlerine olacağını düşünerek bu sinoda katılmamışlar ve ertesi yıl 341'de imparator Konstantius başkanlığında Antakya'da bir sinod düzenlemişlerdir. Her ne kadar söz konusu konsilin görünüşteki düzenleniş nedeni imparator Kostantin adına Antakya'da yapılan büyük kilisenin açılışı olsa da asıl amaç Athanasius ve sürgün edilen diğer piskoposlarla ilgili kararları onaylamak ve İznik kredosuna alternatif kredolar oluşturmaktır. Teolojik doktrin açısından oldukça önemli olan Antakya sinodunda dört ayrı kredo ortaya konmuştur. Antakya dört kredosu belli bazı açılardan farklılık arz etse de İznik kredosunun ana çizgisini muhafaza etmenin yanında, bu kredolar Aryüşçüleri dışlayan sert ifadelerden kaçınılmaktadır. Konsil, ortaya konulan kredolardan Antakyalı Lucian'e izafe edilen ikinci kredoyu onaylamıştır. Bu kredo da İznik çizgisini korumakta, ancak ağırlıklı olarak bibliikal ifadeleri kullanmaktadır. Baş, a.g.e., s. 176, 178, 179, 180.

⁶ Aryüs (250-336), ilk dönem Hıristiyanlık tarihinde en kapsamlı tartışmalarına sebebiyet veren Aryüşçülük mezhebinin kurucusudur. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Aryüs'ün muhtemelen Libya'da doğduğu ve doğum tarihinin kesin olarak bilinmediği dile getirilir. Bir başka görüşe göre ise, Urfa yakınlarında doğmuştur; ancak atalarının Libya'dan geldiği ileri sürülmektedir. 313'de piskopos Peter döneminde Mısır kilisesinde görev aldığı ifade edilir. Daha sonra Aryüs, Mısır kilisesinde önemli bir rahip iken 318 yılında fikirlerini açıklamasından kesin olarak yasaklandığı 381 İstanbul konsiline kadar etkili olmuş ve kilise tarihinde dördüncü yüzyılın en önemli problemini teşkil etmiştir. Bilhassa İznik kredosu Aryüşçüleri dışlamak için oluşturulmuştur. Aryüs'ün öncelikli kaygısı ve kavgası Tanrı'nın bir ve tek oluşu üzerineydi. Buna göre o, Tanrı'nın ezeli olan, sonsuz kudret ve bilgi sahibi olan yegâne varlık olduğunu savunmaya çalışmaktadır. Aryüs'e göre, Tanrı kâinatı yaratmak istediğinde yaratılış gerçekleştirme için Oğlunu yoktan yaratmıştır. Bu nedenle Oğul sonradan yaratılmıştır, ezeli değildir, Tanrı ile aynı değil farklı özendir. Dolayısıyla Aryüs bu düşünceleriyle, 'Baba'nın Oğulu kendi özünden' ya da 'Baba'nın özünden' yaratıldığı fikrini reddetmiş oluyordu. İznik Konsili'nden sonraki dönemde de Aryüşçülük etrafında cereyan eden tartışmanın doktriner ve teolojik boyutu gölgede kalmış, daha ziyade siyasi çekişme ön plana çıkmıştır. Bkz. Baş, a.g.e., s. 167, 169, 174, 177; Mehmet Bayraktar, Bir Hıristiyan Dogması: Teslis, Ankara Okulu Yay., Ank. 2007, s. 124.

⁷ Bu grubun başında bulunan Eusebius, siyasi yönü çok güçlü bir kişidir. O, İznik konsilinde sürgüne gönderilmiş olmasına rağmen, arkadaşı Theognis ile birlikte imparatoru kısa sürede ikna ederek yerlerine geri dönmeyi başarmışlardır. Konstantin'in ölümünden sonra imparatorluğun iki oğlu tarafından paylaşıldığı ve Doğu Roma'nın hâkimi olan Konstantius'un Aryüşçüleri desteklediği, Batı Roma'nın da hâkimi olan Kanstans'ın İznik grubunu desteklediği görülmektedir. İşte bu dönemde Doğu Roma'nın imparatoru olan Konstantius'un, Eusebius'u İstanbul piskoposluğuna getirdiği görülmektedir. Bkz. Baş, a.g.e., s. 177, 179.

zalamayan isimlerdi. Kredoya imza atmayan bu pis-koposlar Aryüs'ü terk etmeyerek, onunla sürgüne gönderilmişlerdir.^{8,9}

Aryüs, Eusebius'a yazdığı mektupta Antakyalı Lucian'ın okulunda birlikte olduklarını ifade eden 'solloukianista/Luciancı arkadaş' tabiri, hem onun fikirlerinin temeli olarak Antakya ekolüne hem de Antakya Okulu'nun o dönemde popüler bir kullanım arz eden bir ekol adı olduğu ve bu ekolün de Lucian'a dayandığı fikrini vermektedir.¹⁰

Lucian'ın fikirleri ve düşünce yapısı Aryüsçülük üzerinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Aryüsçüler bilhassa Aristoteles'in diyalektik mantık anlayışını kullanma ve kutsal kitap yorumunda tarih ve literal metodu benimseme bakımından Antakya Okulu'na mensuplardır ve bu okulun takipçileridirler.¹¹

Bilindiği gibi Hz. İsa'dan sonra Hıristiyanlığı yayma ve tebliğ işi, havariler tarafından yürütülmüştür. Onların faaliyetleri bilhassa Orta Doğu'daki Kudüs, Antakya ve Urfa gibi merkezlerde Hıristiyan olanların çoğu, havarilerin akidesi gibi tevhitçi bir imana sahiptirler.¹² Aryüs ve aryüsçülüğün de Antakya Okulu'yla bağlantılı olduğu ve onun da tevhitçi bir Hıristiyan akidesi savunduğu bilinmektedir.

Öte yandan daha sonraki dönemlerde de Antakya'nın önemini koruduğu bilinmektedir. Söz gelişi Emevîler devrinde II. Ömer (717-720) İskenderiye'deki Yunan-Hellenistik geleneğe bağlı tıp okulunu Antakya ve beraberinde Haran'a taşıtmıştır.¹³ Dolayısıyla Antakya'nın bazı dönemlerde tıp mekteplerine de merkezlik ettiği anlaşılmaktadır.

ANTAKYA FELSEFE OKULU

Esasen Antakya'da, felsefe okulu ve Antakya Okulu diye iki ayrı okul teşekkül etmiştir. Antakya'ya özgü olan ve dönemi itibariyle bölgesinde olduğu kadar, o çağdaki tüm anlayışları etkileyen bir Antakya Okulu'ndan söz edilmelidir. Bu okul, felsefi karakterli bir okuldur. Daha da önemlisi bu okul, felsefi yöntem ve bakış açısına sahip bir okul olduğundan dolayı çoğunlukla Antakya Felsefe Okulu olarak anılmaktadır. Bu açıdan biz Antakya'ya ait bu okulu Antakya Felsefe Okulu olarak zikredeceğiz.

Eldeki bilgilere göre bu Okulun MS. 200 yıllarının sonlarına doğru kurulduğu belirtilmektedir. Okulun kuruluş amacının ilk etapta İskenderiye Okulu'nun bütün felsefi ve doktriner ya da sembolik açıklamalarına karşı çıkmak olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle zaman zaman okulun, ders okutmaktan çok dini yayma faaliyetine önem verme gayesinin daha ön plana çıktığı vurgulanmaktadır. Öte yandan okulun felsefi çabalar da ortaya koyduğu göz ardı edilmemektedir. Bilhassa Aristoteles'in (M.Ö. 322) Süryanice'ye tercüme edilen ilk kitabının, Probus tarafından bu Okul'da çevrildiği ifade edilmektedir. Bu da demek oluyor ki okul felsefi amaçları da üstlenmiş gözükmektedir. Daha sonradan bu okulun hocalarının çoğunun Urfa Okulu'na gittiği ve böylece okulun varlığını devam ettiremeyip çöktüğü dile getirilmektedir.

Eflatun ve Aristoteles tarafından kurulmuş olan 'Akademia' ve 'Lykeion/Lise' okullarıyla felsefe faaliyetleri sürdürülmüş ve bu okullar vasıtasıyla birçok okula yön vermeye çalışılmıştır. Eflatun'un izinden gidenler, daha ziyade ahlak felsefesiyle uğraşırken; Lise'de yetişenler ise Aris-

⁸ İznik (Nicene) kredosu olarak bilinen ve bugün dahi Hıristiyan inancının esasını teşkil eden söz konusu kredo şöyledir: 'Biz kudretli Baba olan ve görünür ve görünmez her şeyi yaratan bir Tanrı'ya, Tanrı'nın Oğlu olan, Baba'dan doğan, yegâne doğurulmuş, Baba'nın özünden (ousia), Tanrı'dan Tanrı, ışıktan ışık, gerçek Tanrı'dan gerçek Tanrı, yaratılmamış doğurulmuş, Baba ile aynı özden (homoousius) olan biricik Rab İsa Mesih'e inanırız ki onun vasıtası ile gökyüzündeki ve yeryüzündeki her şey vücut bulmuştur, biz insanların kurtuluşu için aşağı inerek enkarne olmuştur, acı çekmiş, ölmüş ve üçüncü gün yeniden dirilmiştir. Daha sonra gökyüzüne Baba'nın sağına yükselmiştir. Ölülerini ve yaşayanları yargılamak üzere dünyanın sonunda yeniden yeryüzüne inecektir. Ve bir Kutsal Ruh'a inanırız. Fakat Oğul'un var olmadığı bir zaman vardır, doğrulmadan önce yoktur, yoktan yaratılmıştır ya da Tanrı'nın Oğlu ondan farklı bir özdendir ve değişebilen bir tabiatı vardır diyenleri Katolik ve Apostolik Kilise aforoz etmektedir'. J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, London 1976, s. 215, 216.

⁹ Baş, a.g.e., s. 176.

¹⁰ Baş, a.g.e., s. 169.

¹¹ Baş, a.g.e., s. 193.

¹² Bayraktar, 2007, s. 12.

¹³ Bayraktar, 2009, s. 28; Asıl kaynak için bkz. İbn Ebî Useybia, *Uyûn al-Enbâ*, A. Müler neşri, Kahire 1882, C. I, s. 116.

toteles'in sistemini geliştirmişler; buradan çeşitli merkezlere giderek felsefi okullar kurmuşlardır. Akdeniz çevresinde kurulan felsefe okullarından bazıları şunlardır: İskenderiyye, Tarsus, Bergama, Rodos, Roma, Antakya, İstanbul vb. Bunlardan en ünlüleri ise İskenderiyye ve Antakya okullarıdır. Bu iki okul, özellikle de *Antakya okulu, felsefenin İslam dünyasına geçişinde önemli roller üstlenmiştir*.¹⁴

İslam felsefesi ve düşüncesine kaynaklık eden kaynaklardan Kur'an dışındaki ve Müslümanların ilk karşılaştıkları en önemli yabancı kaynak 'Helenistik Felsefe'dir. Aristoteles'ten sonra, Klasik Yunan düşüncesiyle Makedonyalı İskender'in (M.Ö. 356-323) kurduğu imparatorluğu sınırları içerisindeki çeşitli yerel inanç ve düşüncelerin karışarak ortak bilim dili Yunanca ile ifade edilen ve M.Ö. 146 yılında Roma İmparatorluğunun hâkimiyetine geçinceye kadarki sürede teşekkül eden felsefeye Helenistik Felsefe denilmektedir. Atina'dan sonra Helenistik felsefenin temsil edildiği okullardan birisi de Antakya Felsefe Okulu'dur.¹⁵

İNANÇ TARİHİ AÇISINDAN ANTAKYA

Antakya (Antioch), antik çağın en büyük şehirlerinden birisidir. Erken dönemden itibaren Suriye bölgesinin önemli bir kültür merkezi olmuş hatta belli bir dönem dünyanın kültür başkenti olmuştur.

Seleusid hanedanı tarafından yaklaşık olarak MÖ 300 civarında kurulan Antakya, Roma imparatorluğunun Roma ve İstanbul'dan sonraki üçüncü önemli şehri olmuştur. Antakya'nın ilk yerleşimcilerinin askerlerle Yunanlı ve Makedonyalı göçmenler olduğu ifade edilmektedir. Yahudi tarihçi ve *Antiquities of the Jews* adlı meşhur eserin yazarı olan Josephus'a göre ise, Antakya ve civarına Yahudi göçmenler erken dönemden itibaren yerleşmişler ve Seleucus Nicator Yahudilere vatan-

daşlık hakkı tanımıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki, Antakya, Pavlus dönemi ve öncesinde Yahudi ve Yunan kültürlerinin etkisi altında olan bir merkez görünümündedir. Gerçi her ne kadar Antakya'da Yunan ve Yahudi kültürünün etkisinden söz edilse de, Suriye yöresinin kültürel etkisini de dikkatten uzak tutmamak gereklidir. Anadolu'nun bir parçası olarak görülse de antik dönemde Antakya'dan Musul'a kadar olan yöre, Suriye bölgesinin kültürel etkisi altındaydı.¹⁶

Başta Antakya olmak üzere Anadolu'daki çeşitli merkezler, Büyük İskender döneminden itibaren Helenizasyona maruz kalmış ve Helen kültürüyle yerel kültürleri mezcetmiş bölgelerdir. Bilhassa Antakya ve Tarsus, Helen kültürü çerçevesindeki çeşitli düşünce ekollerinin temsil edildiği yerleşim merkezleri olarak ön plana çıkmışlardır. Bu yönüyle bölge felsefe merkezi olarak ve burada yetişen filozofların çokluğuyla dikkat çekmiştir. Nitekim özellikle Antakya için bu durumun oluşumuna zemin hazırlayan Helenizm ile Suriye ve diğer Oryantal düşünce geleneklerinin mezcetilmiş olduğu bir durum söz konusu idi. Bu bağlamda, burada ilerleyen dönemde 'Antakya İlahiyat Okulu' olarak meşhur olan düşünce geleneğinin ortaya çıkması bir tesadüf değildir.¹⁷

Hız. İsa'dan sonra Hıristiyanlığı yayma ve tebliğ işi havariler aracılığıyla olmuştur. Bu bağlamda Antakya da onların tebliğ faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı bölgelerden biridir. Bu nedenle, Antakya bölgesinde Hıristiyan olanların çoğu, havarilerin akidesi gibi tevhitçi bir imana sahiptiler. Çünkü bu bölge, bilindiği üzere peygamberlerin zuhur ettiği bir bölgedir.¹⁸

Bu bölge aynı zamanda Hıristiyanlık dininin ilk tebliğ faaliyetlerinin yürütüldüğü ve ilk kiliselerin ya da cemaatlerin teşekkül ettiği topraklardır.¹⁹ Bu bağlamda Antakya aynı zamanda ilk Hıristiyan kelimesinin kullanıldığı ve İslam dini

¹⁴ Hüsameddin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Hü-er Yay., Konya 1998, s. 224, 225.

¹⁵ Bayraktar, 2009, s. 31.

¹⁶ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 88; Ayrıca daha geniş bilgi için bkz: (Flavius Josephus, *Antiquities of the Jews*, XII, iii, <http://www.ccel.org/j/josephus/works/ant-18.htm> The Christian Classics Ethereal Library at Calvin College. Last updated on January 7, 2001).

¹⁷ Gündüz, a.g.e., s. 94, 95.

¹⁸ Bayraktar, 2007, s. 12.

¹⁹ Gündüz, 2006, s. 9.

açısından da Anadolu'da ilk inşa edilen caminin yapıldığı bölgedir.

'Mesihçi' anlamına gelen Hıristiyan teriminin, bu dinin müntesipleri için kullanılışı Hz. İsa sonrasıdır. Nitekim Resullerin İşleri kitabında Luka, bu terimin ilk defa yaklaşık MS 50 yılında Antakya'da kullanıldığını dile getirmektedir.²⁰ Daha açık bir ifadeyle havarilerin ilk kez Antakya'da Hıristiyan (Kristianous) olarak adlandırıldıkları belirtilir. Bir başka rivayete göre ise, Pavlus'la tartışan kral II. Herod Agrippa'nın (Öl. MS 100) Pavlus'a alaycı bir dille 'kısa zamanda beni Hıristiyan (Kristianoı) olmaya ikna edersin' demiştir. Öyle gözükmemektedir ki Hıristiyan terimi, İsa sonrası dönemde ilk kez Antakya'da muhaliflerce (Yahudiler veya Gentilelerce) Hıristiyanlara isim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Öte yandan Antakya, Filistin bölgesi dışında Şam'la birlikte İsa yanlısı cemaatlerin ortaya çıktığı bölgelerden birisidir. Bilhassa bu bağlamda Antakya oldukça önemli merkezlerdendir. Çünkü çağdaş araştırmacılara göre, burada oluşan 'Helenistik İsa Cemaati' olarak isimlendirilen bir topluluk, günümüz Hıristiyanlığının şekillenmesi açısından mühim bir işlev üstlenmiştir.²¹

Hıristiyan kaynaklarına göre, Pavlus'un Hıristiyanlığı benimsemesinden önceki dönemde Antakya, Şam gibi Hz. İsa yanlısı çeşitli şahsiyetlerin var olduğu merkezlerden biridir. Barnaba ve Hananya gibi İsa yanlısı kişiler, İsa'nın Yahudi geleneğinde beklenen Mesih olduğuna inanmakta, onun şahsında kurtarıcı Mesih düşüncesini ön plana çıkarmaktaydılar. İsa'nın ani ölümü, onlara göre Mesih'in kurtarıcılık görevini tam olarak gerçekleştirememesi anlamına gelmekteydi. Bundan dolayı onlar mesajını tamamlamak üzere

İsa'nın yeniden ölümden dirildiği inancını benimzediler. Bu cemaatin Hz. İsa'nın şahsında Mesih inancını merkeze alan bir öğretiyi etrafında toplaması, bunların MS 50 yılı civarında 'Mesihçiler' anlamına Hıristiyanlar olarak adlandırılmalarına neden olmuştur.²² Bu anlayış, ya Antakya merkezli Helenistik İsa cemaatinin Mesih kavramı ya da Antakya merkezli Helenistik cemaatin temsil ettiği Mesihçiler akımı olarak adlandırılmıştır. Antakya merkezli önemli bir diğer husus ise, Sinoptik İncillerden Luka'nın, 80-90 yıllarında Antakya'da yazıldığı sanılmasıdır.²³

ANTAKYA İLAHİYAT OKULU TEMSİLCİLERİ: ANTAKYA MERKEZLİ ÖNEMLİ TEOLOG VE DÜŞÜNÜRLER

BARNABA

Luka, Barnaba'yı 'Kıbrıs doğumlu bir Levili' olarak tanıtır ve onun asıl adının Yusuf (Joseph) olduğunu belirtir.²⁴ Luka'ya göre o, İsa'nın elçileri tarafından 'cesaret verici' anlamına gelen Barnaba adıyla adlandırılmış ve İsa'nın elçileri yanında güvenilen bir şahsiyet olarak yer almıştır. Muhtemelen Barnaba, Havarilerden birisi olmamakla birlikte İsa sonrası dönemde Kudüs'e gelerek Havarilerin öğretilerine kulak vermiş ve cemaate katılmış bir kişidir. Hatta onun, ilk zamanlar Pavlus'a pek yanaşmayan ve ondan korkan elçilere onu takdim ettiği, bundan sonra Pavlus'un onlarla birlikte Yahudilere karşı korkusuzca İsa mesajını savunmaya başladığı belirtilir.²⁵

Barnaba, cemaatin ihtiyacını karşılamak için tarlasını satarak parasını bağışlamak suretiyle Havarilerin güvenini kazanmıştır. İsa cemaatine karşı yürütülen şiddet ve takibat sırasında, diğer birçok

²⁰ Gündüz, 2006, s.13; Resullerin İşleri 11:26. Terimin kullanılmaya başlandığı en erken tarih olarak bazı yazarlar ise MS 43 yılını ileri sürerler. İlk kez bu tarihte Antakya'da Hıristiyan cemaatin düşmanları tarafından onlara Hıristiyan isminin verildiğini belirtirler. Kilise babası Epiphanius'a göre ise İsa cemaati için kısa bir süre Yeşuanlar ismi kullanıldıktan sonra bu ismin yerini Hıristiyan terimi almıştır. Neticede Hıristiyan teriminin İsa'dan çok sonra Antakya'da misyon faaliyetinde bulunan ve Mesih (Hirist, Christ) doktrininin ön plana çıkaran kişileri tanımlamak amacıyla 'Mesihçi' anlamına kullanılmaya başlandığı kesindir. Gündüz, 2001, s. 16, 18.

²¹ Gündüz, 2006, s. 24.

²² Gündüz, 2006, s. 25; Resullerin İşleri 11:26.

²³ Gündüz, 2006, s. 49.

²⁴ Resullerin İşleri 4:36/37.

²⁵ Resullerin İşleri 9:26/27; Gündüz, 2001, s. 48, 49. Bu çerçevede Pavlus'un Havariler ve İsa'nın Kudüs cemaatinin diğer fertleriyle arasını yapan, Pavlus'la onları bir araya getirip buluşturan kişi Barnaba'dır. Gündüz, 2001, s. 51.

kişiyile birlikte Barnaba'nın da Kudüs'ten kaçarak Antakya yöresine yerleştiği düşünülmektedir.²⁶

Bu dönemden sonra Barnaba'nın Antakya, Kilikya ve Anadolu ile yakın ilişkili olarak yaşadığı ve buralarda yoğun bir faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Şu halde Barnaba'nın İsa sonrası dönemde Antakya civarında yerleşik olan Gentile asıllı bir kişi olduğu kesindir.²⁷

Luka'nın anlatımına göre ise, Antakya yöresinde faaliyetlerini sürdüren Barnaba, Tarsus'a giderek Pavlus'u bulur ve onu kendi faaliyet merkezi olan Antakya'ya getirir. Bundan sonraki dönemde Barnaba ve Pavlus, Yunanca konuşan halka yönelik çalışmaları birlikte yürütürler. Bu ikilinin Antakya ve civarındaki söz konusu faaliyetleri esnasında, cemaat için ilk kez 'Mesihçiler' adı kullanılmaya başlanır.²⁸

PAVLUS

Hıristiyanlık dininin en merkezi şahsiyetlerinden biri olan Pavlus, Tarsus'ta doğmuş; Antakya'da yetişmiş ve tebliğ faaliyetlerini bu topraklarda yürütmüştür.²⁹ Pavlus'un dine girişi, Antakya merkezli Helenistik İsa Cemaatinin Mesih kavramı merkezli düşüncelerinin gelişip yayılması açısından oldukça önemlidir. Şam yolu vizyonu sonrasında bir müddet Şam'da Hananya'nın yanında kalan Pavlus, daha sonra Antakya'ya yerleşmiş ve orada Barnaba ile birlikte bulunmuştur.³⁰

Hz. İsa'dan sonra Antakya merkezli Helenistik cemaatin temsil ettiği Mesihçiler akımı içerisinde dine giren ve başta Hz. Musa şeriatına dayalı Yahudi dini hukuku olmak üzere çeşitli konularda farklı bir bakış açısı sergileyen Pavlus, yaşadığını iddia ettiği bir vizyondan hareketle kendisinin de bir havari, dolayısıyla mesajı temsil noktasında bir otorite olduğunu savunmuştur.³¹ Bu akım, zamanla

Pavlus'un liderliğini yaptığı Antakya merkezli Helenistik cemaatin kendine özgü bir İsa ve din anlayışı ortaya koymuştur. Söz konusu anlayış tarihsel İsa öğretilerine bağlı kalmayı sürdürmüş olan bu dönemde havarilerden Yakup'un liderliğini yaptığı Kudüs cemaatiyle ters düşmüştür.³²

Pavlus'un hayatında iki önemli merkez dikkat çekmektedir: Tarsus ve Antakya. Onun hayatına bir bütün olarak bakıldığında, Tarsus ve Antakya'nın en az Kudüs, Şam, Efes, Korint ya da Roma kadar önem taşıdığı görülmektedir. Pavlus'u yetiştiren ve onun misyon faaliyetlerine üs teşkil eden coğrafya söz konusu olduğunda Tarsus ve Antakya, diğer tüm şehirlerden daha önemli bir yere sahiptir. Tarsus'un Pavlus'un yaşamındaki doğduğu, çocukluk, ilk eğitimi ve ergenlik döneminin geçtiği yer olması bağlamındaki önemine karşılık Antakya ise onun düşünce dünyasının oluşmasında önemli rol oynayan ve muhtemelen bu nedenle Şam vizyonu sonrası misyon faaliyetlerinde adeta bir karargah ya da üs işlevi gören merkezdir. Gerek Barnaba ile birlikteliğinde gerekse ondan ayrıldıktan sonra Pavlus, Antakya'yı faaliyetlerinde merkez edinmiş, ilk çekirdek cemaatini burada tesis etmiştir.³³ Bu durumu dikkate alan bazı kaynaklar bu bölge halkının felsefe ve eğitim konularına duyduğu coşkuyu göz ardı etmezler. Bunun en önemli kanıtı olarak da tarihte bu bölgede temayüz etmiş filozof ve düşünürleri gösterirler.

LUKA

Aslen Antakyalı olan Luka'nın, Pavlus tarafından Troas'da (Çanakkale yarımadasında) dine sokulduğu belirtilir. Pavlus'un hem arkadaşı ve talebesi hem de hekimiydi. Nitekim Pavlus, Koleselilere Mektup'ta ondan 'sevgili hekimim Luka' şeklinde bahsetmektedir.³⁴

²⁶ Gündüz, 2001, s. 49; Resullerin İşleri 8:1.

²⁷ Gündüz, 2001, s. 52.

²⁸ Resullerin İşleri 11:25/26; Gündüz, 2001, s. 54, 55.

²⁹ Gündüz, 2006, s. 9.

³⁰ Gündüz, 2006, s. 26, 27.

³¹ Gündüz, 2006, s. 27.

³² Gündüz, 2006, s. 30.

³³ Gündüz, 2001, s. 87.

³⁴ Koleselilere Mektup, 4:14.

MS ikinci yüzyılda muhtemelen 170'de derlenen bir kaynakta Luka şöyle tanımlanmaktadır: Luka, Suriyeli, Antakyalıydı; meslek olarak hekimdi. Havarilerin talebesiydi ve sonra şahadetine değin Pavlus'a eşlik etti. Bıkıp usanmaksızın Rabbe hizmet etti; ne karısı ne de çocukları vardı ve seksen dört yaşında, tamamıyla Kutsal Ruh'la dolu olarak Boetia'da vefat etti. Hâlihazırda mevcut önceki İnciller varken... bu İncilin tamamını derledi. Sonra aynı Luka Resullerin İşlerini yazdı.³⁵

ANTAKYALI THEOPHİLUS

Trias kelimesini takriben MS 180 yılında ilk kullanan, Antakyalı Teophilus'tur. O, Tanrı'nın, O'nun Logos'unun ve O'nun Hikmet'inin Üçlüsü'nden bahsetmektedir. Bu kelimenin Latince uyarlaması Trinitas kelimesini ise, ilk kullanan Tertullian'dır. Üçüncü yüzyılın başından itibaren Trinitas, sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Trinitas kelimesinin, Hıristiyanlık inancının ya da amentüsünün resmi ismi olarak kabulü, 325 yılında yapılan İznik Konsili kararıyla olmuştur.³⁶

Şu halde, II. Yüzyıl sonlarında Antakyalı Theophilus'un Tanrı'ya ilişkin üçleme ya da teslis terimini ilk kullanan Hıristiyan ilahiyatçı olduğu anlaşılmaktadır.³⁷

SAMSATLI PAVLUS (SAMOSATALI PAUL)

Samsatlı Pavlus (öl. 272), 3. yüzyılda yetişmiş önemli bir teologdur. Yaklaşık 260 yılında Antakya bişopu olarak atanmıştır. Teslisçiliği reddeden önemli isimlerden birisidir. Hz. İsa sadece bir insandır, diyerek Hz. İsa'nın tanrılığını reddeden ve Artemon (Artemas) tarafından Roma'da 3. yüzyılda kurulan Anti-teslisçi bir akımın mensubudur. Görüşlerine sapıklık olarak bakıldığı için 268 yılında Antakya'da sinodlar toplanmış ve hem patriklik

makamından uzaklaştırılmış hem de aforoz edilmiştir.³⁸

Samsatlı Pavlus'a göre Hz. İsa, diğer insanlar gibi bir beşerdir. Tanrı, ilahi Hikmetle kendisine vahyetmiştir. İlahi Ruh ve Hikmet, Tanrı'nın sıfatlarıdır: Onlar şahıs değildir. Sıfatlar, Tanrı'nın kudret ve gücüdürler, yani dinamiklerdir. Bu anlayışından dolayı Pavlus, diğer dinamik monarşiyenistler gibi tam bir Tevhitçi kabul edilmektedir.³⁹

Öyle anlaşılmaktadır ki Antakya Patriği olan Samsatlı Pavlus, İsa'nın şahsı konusunda Roma merkezli anlayışa karşı ciddi bir eleştiri geliştirmiştir. Patrik Pavlus, İsa'nın bir Tanrı olduğu fikrine karşı çıkararak İsa'nın bir insan ve diğer peygamberlerden yalnızca derece açısından farklı olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰

ANTAKYALI LUCIAN

Lucian (Öl. 312), Monarşiyenist ve subordinasyonist fikirlere sahip dönemi itibarıyla meşhur bir teologdur. Bazılarına göre Aryüsçülüğün gerçek kurucusu, Aryüs değil hocası Lucian'dır. Hatta Lucian için 'Aryüs'ten önceki Aryüs' denilmektedir.⁴¹

Antakya merkezli diğer önemli şahsiyetler olarak, haklarında çok fazla malumat bulunmayan Leontius ve Meletius'u saymak mümkündür.

Nitekim bu düşünür ve teologlardan bir olan Antakyalı Meletius, her ne kadar bazı Hıristiyanlar hypostaseis'i tabiat kavramıyla eş anlamlı kullanmışlarsa da, o, hypostaseis'i, cevher anlamında kullanmışlardır.⁴²

SONUÇ

Antakya'nın inanç ve düşünce tarihi açısından ehemmiyet arz eden birçok özelliği söz konusudur. Örneğin Hıristiyan kavramı ilk kez burada kulla-

³⁵ Gündüz, 2001, s. 23.

³⁶ Bayrakdar, 2007, s. 38.

³⁷ Gündüz, 2006, s. 63.

³⁸ Bayrakdar, 2007, s. 123; Gündüz, 2006, s. 33.

³⁹ Bayrakdar, 2007, s. 122, 123.

⁴⁰ Gündüz, 2006, s. 32, 33.

⁴¹ Bayrakdar, 2007, s. 124.

⁴² Bayrakdar, 2007, s. 64.

nılmıştır. İlk kilise burada inşa edilmiştir. İslam dini açısından önemi ise Anadolu'da inşa edilen ilk caminin (Habib Naccar) burada olmasıdır.

Antakya felsefe okulu, Aristoteles'in diyalektik mantık anlayışını benimsemektedir. Dolayısıyla mezkûr felsefe okulu Aristoteles'çi ya da peripatetok bir okul özelliğini taşımaktadır. Özellikle bu

okulun kurucusu olan Lucian, düşünce metoduyla Aristoteles'in diyalektik felsefi bakışını kullanmıştır.

Antakya felsefe okulunun bizim açıımızdan en dikkat çeken önemlerinden bir tanesi, felsefenin İslam dünyasına geçişinde bu okulun çok mühim rol üstlenmiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Bayrakdar, M. (2007). Bir Hıristiyan Dogması: Teslis, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bayrakdar, M. (2009). İslam Felsefesine Giriş, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baş, B (2000/2) 'Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi', Divan İlmî Araştırmalar, yıl 5 sayı 9.
- Erdem H. (1998). İlkçağ Felsefesi Tarihi, Konya: Hü-er Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2002). Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Gündüz Ş (2006), Hıristiyanlık, İstanbul: İsam Yayınları.
- Kelly, J.N.D. (1976) Early Christian Creeds, London.
- İbn Ebî Useybia, (1882). Uyûn al-Enbâ, C. I, A. Müler neşri, Kahire.